

NARODOWY INSTYTUT
POLSKIEGO DZIEDZICTWA
KULTUROWEGO ZA GRANICĄ

POLONIKA

Dorota Janiszewska-Jakubiak

STRATEGIA

NARODOWEGO INSTYTUTU
POLSKIEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ZA GRANICĄ
„POLONIKA”

2022-2027

Warszawa 2022

Ala Janiszewska-Jakubiak
NARODOWY INSTYTUT
POLSKIEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ZA GRANICĄ
ul. Chałubińskiego 10, 00-900 Warszawa
tel. 22 638 10 00, 22 638 10 01
www.polonika.gov.pl

Spis treści	1
Wstęp	2
1. Misja Instytutu Polonika	4
2. Cele strategiczne Instytutu Polonika	6
3. Osiąganie celów	9
3.1 Podstawowe kryteria działań Instytutu Polonika	10
3.1.1. Kryterium geograficzne	10
3.1.2. Kryterium czasu powstania obiektu / zbioru / kolekcji	14
3.2. Realizacja projektów a hierarchia potrzeb	15
3.3. Struktura macierzowa i system Programów Strategicznych. Dział Projektów Strategicznych	22
3.3.1. Program Strategiczny BADANIA polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą	24
3.3.2. Program Strategiczny OCHRONA polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą	26
3.3.3. Program Strategiczny POPULARYZACJA polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą	29
3.4. Programy dotacyjne. Dział Programów Dotacyjnych	33
3.4.1. Program Instytutu Polonika „Polskie dziedzictwo kulturowe za granicą – wolontariat”	34
3.4.2. Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą”	35
3.5. Zaplecze eksperckie Instytutu Polonika – Dział Analiz i Strategii	36
3.6. Promocja Instytutu Polonika - Dział Komunikacji i Promocji	37
3.7. Portal wiedzy o polskim dziedzictwie kulturowym za granicą	42

WSTĘP

Fenomen dziedzictwa kulturowego poza krajem stanowi pokłosie historii Rzeczypospolitej, a zarazem obszar o szczególnym znaczeniu dla jej współczesnej tożsamości i rozwoju. Problematyka badania, ochrony i popularyzacji tej części polskiej spuścizny kulturowej, niezmiennie budząca społeczne zainteresowanie i emocje, stanowi zarazem zasadnicze zadanie Narodowego Instytutu Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA – specjalistycznej, państwowej instytucji kultury, powołanej 18 grudnia 2017 r. na mocy zarządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, prof. Piotra Glińskiego.

Z chwilą powstania, Instytut POLONIKA włączył się aktywnie w realizację projektów z zakresu dokumentacji, ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego poza współczesnymi granicami Polski – jako jednego z priorytetów polityki Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Działania Instytutu koncentrują się wokół trzech zasadniczych obszarów: wieloaspektowych badań i dokumentacji polskiego dziedzictwa kulturowego, realizacji projektów ochrony i rewaloryzacji wybranych, szczególnie cennych zabytków oraz popularyzacji i upowszechniania wiedzy o spuściznie kulturowej poza krajem. Docelowo bieżąca i przyszła aktywność Instytutu ma pozwolić naszej instytucji na stanie się centrum gromadzenia i wymiany informacji, przede wszystkim w zakresie prowadzonych aktualnie prac konserwatorskich i badań naukowych nad pozostającym poza krajem dziedzictwem kulturowym.

Doświadczenia zgromadzone w trakcie dotychczasowego, niemal pięcioletniego funkcjonowania Instytutu POLONIKA, tworzenia od podstaw nowej instytucji (bazującej wszakże na przeszło dwudziestoletnich doświadczeniach działalności w tej sferze w strukturalnych ramach resortu kultury), realizacji szeregu projektów o charakterze badawczo-dokumentacyjnym, konserwatorskim i budowlanym oraz edukacyjno-popularyzatorskim, wypracowywania dobrych praktyk, zwłaszcza w zakresie zarządzania projektami konserwatorskimi, prowadzonymi za granicą i oceny ich jakości, pozwoliły na sformułowanie niniejszej strategii zawierającej główne cele i zadania, jak również sposoby ich realizacji.

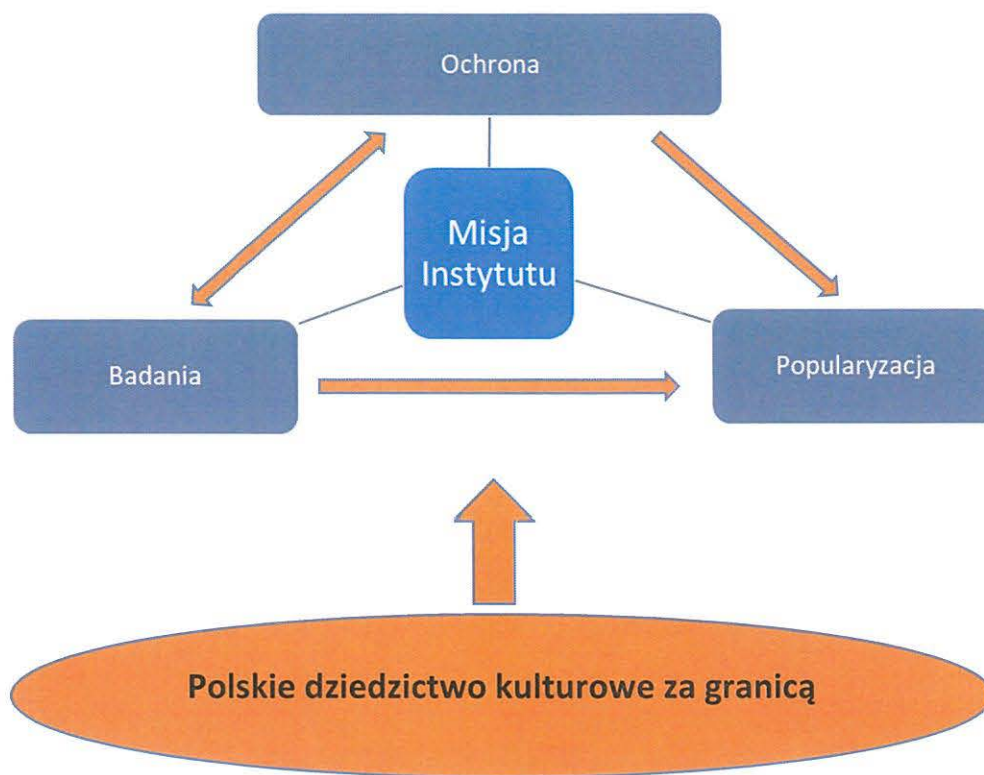
Należy również podkreślić doświadczenia nabyte w praktyce działalności Instytutu, która od marca 2020 r. przebiegała w warunkach światowej pandemii koronawirusa.

Wypracowane w 2020 r. adekwatne procedury pozwoliły na sprawną kontynuację działań i przedsięwzięć w warunkach reżimu sanitarnego związanego z stałym zagrożeniem epidemiologicznym. Niemniej istotnym, choć wysoce negatywnym czynnikiem, który musiał zostać wzięty pod uwagę przy opracowaniu strategii działania Instytutu POLONIKA na kolejne lata, jest agresja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, rozpoczęta w lutym 2022 r.

Konieczne wydaje się ponadto podkreślenie jeszcze jednego istotnego aspektu funkcjonowania Instytutu POLONIKA, którego działania są częścią szeroko rozumianej polskiej polityki zagranicznej. Jednym z głównych zadań Instytutu POLONIKA było i jest trwałe wpisanie się, poprzez realizowane przedsięwzięcia, w polską dyplomację publiczną i kulturalną, a tym samym wzmocnienie działań, mających na celu budowanie pozytywnego wizerunku Polski i kultury polskiej w świecie. Traska o pozostającej poza krajem spuściznę kulturową umożliwiła podniesienie jej znaczenia jako ważnego elementu dziedzictwa europejskiego i światowego. W tym kontekście należy pamiętać, że ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą jest doskonałym narzędziem dla kształtowania przyjaznych stosunków z państwami-sukcesorami historycznej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, jak również dla podtrzymywania więzi łączących Polaków za granicą z kulturą ojczystą.

Warto odnotować, iż wraz z powstaniem Instytutu POLONIKA, nastąpił wzrost nakładów budżetowych na badania, ochronę i popularyzację polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą. Równocześnie należy podkreślić, że osiągnięcie zakładanego poziomu kompleksowości i efektywności dbałości o tę część narodowej spuścizny kulturowej – zadania, które może być skutecznie realizowane wyłącznie przez państwo – wymaga stałego zwiększania nakładów finansowych.

1. Misja Instytutu POLONIKA

- ✚ Zachowanie dla przyszłych pokoleń materialnych śladów polskiego dziedzictwa kulturowego pozostającego poza granicami kraju, rozumianego jako dziedzictwo dawnych Ziem Wschodnich wielonarodowej i wielokulturowej Rzeczypospolitej oraz migracji, emigracji i wychodźstwa, stanowiącego integralną część światowego dziedzictwa kulturowego.
- ✚ Budowanie w kraju i za granicą świadomości roli i znaczenia pozostającego poza krajem polskiego dziedzictwa kulturowego, rozumianego jako element kształtujący tożsamość narodową, budującego poczucie dumy i więzi z Ojczyzną.
- ✚ Kształtowanie pozytywnego wizerunku Polski i jej dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza w krajach sąsiednich, sukcesorach Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

2. Cele strategiczne Instytutu POLONIKA

Bez zmian pozostaną strategiczne cele Instytutu, sformułowane u progu działalności instytucji.

Są nimi:

- 1.** Zachowanie dla przyszłych pokoleń materialnych śladów kultury polskiej za granicą, a w pierwszej kolejności:
 - uchronienie przez zniszczeniem lub trwałym przeobrażeniem obiektów ważnych kulturowo, historycznie lub artystycznie;
 - zgromadzenie lub wytworzenie dokumentacji niezbędnej w celu ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

- 2.** Merytoryczne wsparcie prac nad założeniami strategii działania instytucji państwowych na rzecz ochrony, popularyzacji i badania polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, która powinna uwzględniać dwa kluczowe komponenty:
 - wypracowanie sprawnego mechanizmu decyzyjnego i finansowego, który zagwarantuje celowe i efektywne wydatkowanie, adekwatnych do potrzeb, funduszy z budżetu państwa;
 - pogłębienie i usprawnienie koordynacji działań z wybranymi instytucjami państwowymi, w polu działania których znajdują się zagadnienia związane ze spuścizną kulturową poza krajem (w pierwszej kolejności z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz instytucjami podległymi i nadzorowanymi przez resort kultury, a także Ministerstwem Spraw Zagranicznych i Kancelarią Prezesa Rady Ministrów) tak, aby przy zachowaniu autonomii działania każdej z nich, osiągnięty został efekt synergii.

- 3.** Zapewnienie w debacie publicznej stałej obecności tematyki związanej z polskim dziedzictwem kulturowym za granicą:
 - systematyczne informowanie społeczeństwa polskiego o roli i znaczeniu tej spuścizny dla kultury narodowej, a także o potrzebach związanych z jej ochroną. W tym kontekście, jednym z głównych wyzwań pozostaje uzyskanie społecznego poparcia dla zapewnienia odpowiedniego finansowania ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

4. Inicjowanie projektów badawczych, dokumentacyjnych i popularyzatorskich, dotyczących zagadnień szczególnie istotnych i/lub dotychczas pomijanych bądź w niewielkim zakresie opracowanych.

5. Utworzenie możliwie kompletnej bazy wiedzy na temat projektów związanych z ochroną polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą:
 - gromadzenie informacji na temat prowadzonych aktualnie oraz w przeszłości projektów konserwatorskich, inwentaryzacyjnych i dokumentacyjnych, naukowo-badawczych oraz popularyzatorskich.

3. Osiąganie celów

3.1. Podstawowe kryteria działań Instytutu POLONIKA

3.1.1. Kryterium geograficzne

Precyzyjne określenie obszarów geograficznych, w których Instytut POLONIKA podejmował dotychczas swoje działania bądź też je planuje, pozwala na skuteczną realizację założonych celów. Obszary te określane były, i nadal będą, przede wszystkim z uwzględnieniem zmian przebiegu granic państwa polskiego oraz specyfiki historycznego rozmieszczenia ludności polskiej na świecie. Biorąc pod uwagę te kryteria, wyraźnie zarysowują się trzy obszary.

I. Ziemie Wschodnie dawnej Rzeczypospolitej

Dla działalności Instytutu kluczowe znaczenie ma obszar historycznych Ziemi Wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, znajdujący się aktualnie w granicach Białorusi, Litwy oraz Ukrainy, częściowo również Łotwy, Słowacji, Mołdawii oraz obwodu kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej. Koncentracja szczególnej aktywności Instytutu na tym obszarze wynika z kilku przyczyn.

- Nigdzie poza współczesnymi granicami naszego kraju nie zachowało się tak wiele materialnych śladów kultury polskiej, jak na historycznych Ziemiach Wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Obiekty te liczone są w tysiącach i są to zabytki związane nie tylko z aktywnością etnosu polskiego, ale także innych narodów, zamieszkujących terytorium I i II Rzeczypospolitej. Zmiany polityczne i administracyjne granic funkcjonowania kultury polskiej, masowe fale kolejnych emigracji jej twórców i odbiorców, ekspatriacja polskiej ludności z obszaru dawnych Ziemi Wschodnich Rzeczypospolitej oraz trwające dziesięciolecia działania władz zaborczych i komunistycznych, ukierunkowane na degradację materialnego wymiaru kultury polskiej na tych obszarach, spowodowały drastyczne osłabienie relacji ze znaczną częścią dziedzictwa naszych przodków. Co istotniejsze, znajdujące się na historycznych Ziemiach Wschodnich Rzeczypospolitej zabytki architektury sakralnej i świeckiej, cmentarze, zbiory muzealne, archiwalne i biblioteczne, stanowią najważniejszą część polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.
- Trudno wyobrazić sobie historię i kulturę polską bez spuścizny duchowej i materialnej takich ośrodków jak Wilno i Lwów. Biorąc pod uwagę różnorodne uwarunkowania i polityczne, centralnym miejscem aktywności Instytutu POLONIKA był dotychczas i pozostanie nadal Lwów – jeden z największych istniejących zespołów historycznej architektury i urbanistyki polskiej, wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Nie bez znaczenia jest także fakt, iż

znajdujące się w tym mieście polonika – zbiory muzealne, archiwalne i biblioteczne należą do polskiego dziedzictwa kulturowego o najwyższym znaczeniu.

- Niezwykle istotnym argumentem, uzasadniającym potrzebę koncentracji wysiłków na obszarze Ziemi Wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (w szczególności na terenie państw pozostających poza Unią Europejską), jest zły, a często katastrofalny stan zachowania dużej części znajdujących się tam zabytków. Nie należą do rzadkości przypadki obiektów o wyjątkowym znaczeniu historycznym i/lub artystycznym, którym grozi zupełna destrukcja. Przykładowo stan zabytków na Ukrainie (w wielu wypadkach przynależnych do polskiego dziedzictwa kulturowego), zły w momencie rozpadu Związku Sowieckiego, w ostatnim trzydziestolecu ulegał stałej, szybkiej i dramatycznej w skutkach deterioracji. Według danych oficjalnych (z 2018 r.)¹ odnowienia wymaga 60% zabytków architektury, a 10% z nich znajduje się w stanie ruiny. Zasadne wydaje się przyjęcie analogicznych szacunków dla obiektów zabytkowych na Białorusi
- Powyższą argumentację wzmacnia zasadniczo pozytywna percepcja przez społeczeństwa współczesnej Litwy, Ukrainy czy Białorusi wysiłków na rzecz zachowania spuścizny kulturowej historycznej wielonarodowej Rzeczypospolitej Obojga Narodów – wspólnego dziedzictwa kulturowego Polski i jej wschodnich sąsiadów – a zwłaszcza przykłady jej rewaloryzacji po dekadach celowej degradacji. Ten aspekt bywa często pomijany w dyskursie publicznym, co wynika z mechanizmu zdominowania przekazu medialnego przez opisy głośnych konfliktów z historią w tle (np. polsko-ukraińskiego sporu wokół Cmentarza Obrońców Lwowa czy sprzecznej pamięci o rzezi wołyńskiej). Należy jednak zdawać sobie sprawę z zachodzących u naszych wschodnich sąsiadów pozytywnych, długofalowych zmian w świadomości społecznej i praktyce administracyjnej, wynikających z realizacji wspólnych programów ratowania i badania dziedzictwa kulturowego. Efektem tych zmian jest postępujące otwarcie na współpracę ze stroną polską i troskę o „wspólne dziedzictwo kulturowe” widoczne m.in. na poziomie samorządów i poszczególnych instytucji kultury, muzeów, bibliotek, czy archiwów a także organizacji pozarządowych. Dynamika opisanych zmian jest oczywiście różna w każdym z sąsiednich państw. W ostatnich latach pozytywny zwrot nastąpił w podejściu strony litewskiej do współpracy w sferze ochrony wspólnego dziedzictwa. W przypadku Ukrainy, analogiczny proces wzrostu woli i gotowości do współpracy, widoczny od przeszło dziesięciu lat, uległ znaczącemu przyspieszeniu w następstwie rosyjskiej agresji i aktywnej

¹ W. Konończuk, współpraca P. Kosiewski, *Zagrożone dziedzictwo polskie dobra kultury na Ukrainie i Białorusi*, Warszawa 2020, s. 29

pomocy zaatakowanej Ukrainie ze strony państwa i społeczeństwa polskiego, co znacząco ociepliło relacje polsko-ukraińskie. Skrajnie odmienna sytuacja panuje na Białorusi, w której od 2020 r. radykalne zaostrzenie polityki reżimu A. Łukaszenki i antyzachodnia retoryka, wymierzona m.in. w polską spuściznę kulturową, określaną jako obca i wroga, w praktyce uniemożliwiają realizację jakichkolwiek przedsięwzięć przez Instytut POLONIKA. Wątpliwe jest, by sytuacja ta uległa zmianie w perspektywie średnioterminowej (2-3 lat).

II. Kraje emigracji politycznej i zarobkowej

Osobne miejsce wśród traktowanych priorytetowo obszarów działalności Instytutu zajmują kraje emigracji politycznej i zarobkowej Polaków w XIX i XX wieku, leżące w Europie Zachodniej oraz w obu Amerykach. Są to przede wszystkim: Francja, Wielka Brytania, Szwajcaria, Włochy, Stany Zjednoczone Ameryki, Kanada, Brazylia i Argentyna.

- Na tak rozległym obszarze osiedlały się w ciągu ostatnich trzech stuleci miliony Polaków, których życie koncentrowało się wokół polskich instytucji społecznych i kulturalnych oraz struktur kościelnych. Do najważniejszych z nich należą: Towarzystwo Historyczno-Literackie i Biblioteka Polska w Paryżu, Instytut Literacki „Kultura” w Maisons-Laffitte, Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, Muzeum Polskie w Rapperswilu, Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce w Nowym Jorku czy Muzeum Polskie w Ameryce w Chicago. Niezwykle doniosłą rolę w życiu wychodźstwa polskiego odgrywały zgromadzenia zakonne jak Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej (Chrystusowcy), Zgromadzenie Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa (Zmartwychwstańcy) czy Polska Misja Katolicka (PMK) – stałe katolickie duszpasterstwo Polonii działające w wielu krajach, podlegające Konferencji Episkopatu Polski, a także tzw. „kościół polskie”. Niektóre z nich mają długą tradycję, jak np. kościół św. Stanisława w Rzymie, ośrodek duszpasterski ustanowiony przez papieża Grzegorza XIII w 1578 r., z inicjatywy kardynała Stanisława Hozjusza.
- Innym przykładem jest sytuacja kościołów polskich na terenie Stanów Zjednoczonych, Kanady czy Francji, gdzie wskutek przemian demograficznych z ostatnich dziesięcioleci, szereg parafii straciło polski charakter, a świątynie przejmowane są przez inne wspólnoty katolickie, w USA głównie pochodzenia latynoamerykańskiego. Zdarzają się też przypadki, że kościoły wybudowane na przełomie XIX i XX wieku przez Polaków lub dla Polaków, opuszczone niszczeją, są burzone lub wystawiane na sprzedaż. Wraz z likwidacją parafii rozproszeniu ulega, m.in. wyposażenie kościołów oraz dokumentacja życia parafialnego a także skupionych wokół świątyni szkół i licznych organizacji polonijnych.

- W porównaniu z ziemiami wschodnimi dawnej Rzeczypospolitej, dziedzictwo polskiej emigracji generalnie znajduje się w lepszym stanie zachowania. Tym niemniej, w ostatnich latach pojawiły się nowe wyzwania w zakresie ochrony tej spuścizny, związane przede wszystkim ze zmianami demograficznymi miejscowych skupisk polskich. Wraz z odchodzeniem pokolenia starszej emigracji (głównie wojennej), migracjami i postępującą asymilacją, skurczyło się zaplecze personalne i finansowe szeregu instytucji emigracyjnych. Braki kadrowe i problemy z bieżącym funkcjonowaniem wynikają z niedostatecznych funduszy na opłacenie etatowych pracowników, opracowywanie, digitalizację i udostępnianie zbiorów, prace remontowe, konserwatorskie, koszty administracyjne itp. W wielu przypadkach cenne zbiory poloników zagrożone są zniszczeniem ze względu na złe warunki przechowywania.
- Bez wątplenia zagrożone jest dziedzictwo związane z cmentarzami i grobami polskimi. Wynika to zarówno ze zmian demograficznych jak i przepisów nakazujących likwidację grobów, które nie są opłacane i nie znajdują się pod ochroną jako zabytki lub miejsca pamięci.

Przywołane przykłady wskazują, że dziedzictwo polskiej emigracji wymaga wszechstronnej pomocy ze strony państwa polskiego.

III. Obszary migracji Polaków w granicach dawnych imperiów zaborczych

Zagadnienie dziedzictwa kulturowego na ziemiach dawnych imperiów zaborczych wymaga odrębnego potraktowania. Pojawienie się na terenie Rosji, Austrii (Austro-Węgier) i Prus (Niemiec) większych skupisk polskich miało głównie charakter migracji zarobkowych, przy czym mechanizmy tych migracji i warunki funkcjonowania na tych obszarach środowisk polskich znacznie różniły się od sytuacji w Europie Zachodniej czy w obu Amerykach.

- Najwięcej materialnych śladów kultury polskiej zachowało się w regionach bezpośrednio graniczących z ziemiami przedrozbiorowej Rzeczypospolitej oraz w stolicach dawnych imperiów.
- W przypadku Imperium Rosyjskiego wymienić należy takie miasta jak Petersburg i Moskwa, wybrane ośrodki na Syberii, a także tereny niepodległych dziś państw wchodzących dawniej w skład Imperium Rosyjskiego lub później ZSRR: Gruzji, Azerbejdżanu, Mołdawii, część obszarów dzisiejszej Łotwy wraz z Rygą, centralnej i wschodniej części Ukrainy (przede wszystkim Kijów, Charków, Odessa).
- W przypadku terytorium dawnego Cesarstwa Austriackiego, a od 1867 r. Monarchii Austro-Węgierskiej, na pierwszym miejscu trzeba wymienić Bukowinę (przede wszystkim Czerniowce), a także Wiedeń, Pragę oraz Budapeszt.

- W przypadku Niemiec spuścizna polskiego wychodźstwa sprzed 1914 r. jest skromniejsza. Istotnym tematem badawczym nadal pozostaje, m.in. dziedzictwo polskiej kolonii artystycznej w Monachium czy obecności w Dreźnie polskich emigrantów. Odrębnym tematem jest dziedzictwo związane z unią personalną Rzeczypospolitej i Saksonii.
- Osobnym zagadnieniem są dobra kultury, utracone w wyniku II wojny światowej z terenów Polski (w granicach po 1945 r.), pochodzące zarówno ze zbiorów publicznych, prywatnych, jak i kościelnych. Te zagadnienia nie leżą jednak w kompetencji Instytutu POLONIKA. Departament Restytucji Dóbr Kultur, wyspecjalizowana komórka organizacyjna MKiDN, stale monitoruje międzynarodowy i krajowy rynek dzieł sztuki w poszukiwaniu polskich strat wojennych, weryfikuje zdigitalizowane zbiory publiczne za granicą oraz korzysta z wielu innych możliwości w zakresie odzyskiwania utraconych dóbr kultury.

IV. Dobrowolna obecność w świecie

Uzupełnieniem wyżej wymienionych obszarów pozostają liczne przypadki dobrowolnej migracji i obecności Polaków, po których, w różnych miejscach świata, znajdują się materialne ślady pobytu, często w postaci zabytkowych obiektów, przynależnych do polskiego dziedzictwa kulturowego.

- m.in. obiekty związane z ośrodkami uniwersyteckimi (np. Uniwersytetem Padeuskim); polskie kolonie artystyczne powiązane z uczelniami i pracowniami artystycznymi w takich ośrodkach, jak np. Monachium, Wiedeń, Rzym; rezydencje i fundacje wielkich polskich rodów w Europie Zachodniej i Południowej – również realizacje niebędące dziełami polskich twórców.

3.1.2. Kryterium czasu powstania obiektu / zbioru / kolekcji

W związku z zagrożeniem bezpowrotnej utraty szeregu cennych zabytków (zwłaszcza z okresu I Rzeczypospolitej na jej dawnych ziemiach wschodnich), jak również ograniczeniami budżetowymi i organizacyjnymi, projekty dotychczas realizowane przez Instytut POLONIKA, jak również planowane w perspektywie lat 2023-2028, powinny co do zasady ograniczać się do obiektów powstałych przed 1945 r. Powyższe dotyczy zarówno projektów konserwatorskich, jak i inwentaryzacyjnych, badawczych oraz popularyzatorskich.

Wyłącznie w wyjątkowych, jednostkowych sytuacjach, kiedy zaniechanie działań może doprowadzić do bezpowrotnej utraty lub przekształcenia szczególnie cennych obiektów dziedzictwa poza krajem, dopuszczalne jest przesunięcie tej granicy do 1989 r.

3.2. Realizacja projektów a hierarchia potrzeb

Analogicznie jak dotychczas, Instytut POLONIKA będzie realizował projekty z trzech głównych dziedzin: ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego, popularyzacji oraz badań naukowych. Działania podejmowane przez Instytut będą różniły się w zależności od obszaru geograficznego i będą dostosowane do lokalnych uwarunkowań historycznych, politycznych i społecznych. Należy podkreślić, że poza obszarem właściwości merytorycznej Instytutu POLONIKA pozostają dwie kategorie (i obszary tematyczne) polskiej spuścizny kulturowej poza krajem. Są to znajdujące się za granicą polskie (bądź przynależne do kultury polskiej) zbiory biblioteczne oraz archiwalia (jako część narodowego zasobu archiwalnego), przechowywane zarówno przez instytucje emigracyjne, jak i stanowiące część zbiorów Instytucji zagranicznych (publicznych i prywatnych). Zgodnie z podziałem zadań i kompetencji, przyjętym i skutecznie realizowanym w przeszłości, te kategorie poloników pozostają w gestii Biblioteki Narodowej oraz Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych.

I. Historyczne Ziemie Wschodnie dawnej Rzeczypospolitej

W przypadku Ziem Wschodnich dawnej Rzeczypospolitej priorytetem jest ratowanie zabytków przed ich bezpowrotną utratą. Na plan pierwszy wysuwają się prace dokumentacyjne (szczególnie na Ukrainie, w sytuacji trwającej wojny) i konserwatorskie.

Dla osiągnięcia większej efektywności działań i wzmocnienia odbioru społecznego, w przypadku prac konserwatorskich wytypowanych zostało na tym obszarze kilka projektów flagowych. Ich celem jest uratowanie przed destrukcją szczególnie cennych zabytków, które wymagają systematycznych, kompleksowych, wieloletnich, wielobranżowych prac konserwatorskich i remontowo-konserwatorskich. Istotne jest, by tego rodzaju projekty, realizowane przez Instytut, miały zapewnione takie finansowanie, aby niezbędne prace nie były rozkładane na kilka a nawet kilkanaście lat. Tytułem przykładu, po blisko trzydziestu (!) latach zbliża się do końca wieloletni projekt konserwacji kolegiaty św. Wawrzyńca w Żółkwi, finansowany niemal wyłącznie dzięki grantom z programów dotacyjnych MKiDN, a wcześniej również Senatu RP i MSZ.

Kontynuowane będą, zainicjowane w 2008 r., prace na cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie, możliwe dzięki porozumieniu MKiDN i władz samorządowych Lwowa. W ramach działań własnych, Instytut POLONIKA zainicjował projekty kompleksowej renowacji m.in.:

zespołu wielkokubaturowych kaplic grobowych na Cmentarzu Łyczakowskim, katedry facińskiej i kaplicy Boimów we Lwowie, kaplicy zamkowej Sieniawskich w Brzeżanach, kościoła śś. Piotra i Pawła na Antokolu w Wilnie, kościoła św. Kazimierza w Powiewiórcie (Litwa) czy zabytkowych nagrobków na cmentarzach św. Michała w Rydze i Komunalnym w Czerniowcach.

Należy mieć świadomość szeregu ograniczeń powodujących, iż nie wszystkie obiekty można będzie poddać kompleksowym pracom remontowo-konserwatorskim ze środków państwa polskiego. Uwaga ta nie dotyczy wyłącznie ograniczeń finansowych i organizacyjno-logistycznych. Istotne jest bowiem zapewnienie stałej opieki nad zabytkiem i wykorzystywanie go zgodnie z przeznaczeniem lub, w szczególnych przypadkach, z poszanowaniem jego przeszłości (np. przekształcenie dawnej rezydencji na potrzeby działalności kulturalnej, naukowej czy edukacyjnej lub przekazanie świątyni innej wspólnoty wyznaniowej), co częstokroć nie jest możliwe.

W przypadku cmentarzy położonych w miejscowościach, z których po 1945 r. wyjechała cała lub niemal cała ludność polska, jednym z głównych zadań Instytutu POLONIKA jest kontynuowanie systematycznej inwentaryzacji grobów, uwzględniającej wskazanie szczególnie cennych obiektów sztuki sepulkralnej wymagających zachowania, ochrony i konserwacji.

Uruchomienie przez Instytut POLONIKA w 2019 r. własnego programu grantowego („Polskie dziedzictwo kulturowe za granicą – wolontariat”) umożliwiło systemowe wsparcie społecznego zaangażowania w ochronę materialnych elementów polskiego dziedzictwa kulturowego poza krajem. Gros projektów, zrealizowanych w ramach dotychczasowych edycji programu „Wolontariat” dotyczył porządkowania i pielęgnacji starych cmentarzy, leżących za wschodnią granicą.

W przypadku prawdopodobnego utrzymywania się trwałych ograniczeń możliwości działania na Ukrainie (w następstwie rosyjskiej agresji) oraz na Białorusi (w skutek radykalizacji polityki reżimu), Instytut skupi się na poszerzeniu spektrum przedsięwzięć – w pierwszym rzędzie konserwatorskich – realizowanych już wcześniej, m.in. na Litwie i Łotwie, w Mołdawii, we Francji i Włoszech, w Gruzji, jak również podejmie aktywne rozpoznanie nowych kierunków (np. Czechy – zwłaszcza obszar historycznego Zaolzia; punktowo również inne państwa, m.in. Austria, Azerbejdżan, Rumunia, Słowacja, Szwajcaria, Turcja).

II. Kraje emigracji politycznej i zarobkowej

W krajach Europy Zachodniej i obu Ameryk na pierwszy plan wysuwają się kwestie nowych form współpracy podmiotów krajowych (z sektora finansów publicznych) z instytucjami emigracyjnymi (w szczególności zrzeszonymi w Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek na Zachodzie, w skrócie MAB) oraz instytucjonalizacji wsparcia finansowego.

Zasadniczym instrumentem finansowym, dedykowanym pomocy ze strony państwa polskiego na rzecz dziedzictwa kulturowego polskiego wychodźstwa jest Program MKiDN „Wspieranie archiwów, bibliotek i muzeów poza krajem” (zarządzany przez Departament Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Miejsc Pamięci). Jego strategicznym celem jest stworzenie możliwości efektywnej ochrony oraz zachowania i popularyzacji dziedzictwa wytworzonego, zgromadzonego i przechowywanego przez instytucje polonijne i emigracyjne w Europie Zachodniej oraz innych częściach świata. Umożliwia on finansowanie kosztów stałych i wydatków bieżących związanych z prowadzeniem ich działalności. W obszarze współpracy z kluczowymi instytucjami emigracyjnymi i polonijnymi (zwłaszcza członkami Stałej Konferencji MAB) pierwszoplanowym celem Instytutu POLONIKA będzie zatem kontynuacja specjalistycznych projektów badawczych, popularyzatorskich, a przede wszystkim konserwatorskich zbiorów i kolekcji artystycznych zgromadzonych w tych placówkach. Niestety problemem jest sytuacja instytucji, które z różnych przyczyn nie chcą korzystać z Programu WABiM i starają się o fundusze na działalność oraz ochronę zbiorów składając, za pośrednictwem polskich podmiotów, wnioski o granty w konkursach MKiDN czy KPRM. Przykładem takiej instytucji jest m.in.: Muzeum Polskie w Rapperswilu czy Instytut Polski i Muzeum im. Gen. Sikorskiego w Londynie.

Zasoby instytucji emigracyjnych to nie jedyny problem związany z dziedzictwem polskiej emigracji i wychodźstwa. Wskazane jest, by opieką państwa polskiego otoczono szczególnie cenne zabytki sztuki i architektury wymagające objęcia pracami konserwatorskimi. W tym obszarze Instytut POLONIKA zamierza kontynuować realizację projektów konserwatorskich m.in. w kościele św. Stanisława w Rzymie (najstarszym ośrodku duszpasterstwa poza Polską).

Analogicznie jak w przypadku Ziemi Wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, w krajach emigracji znajduje się szereg obiektów, które skazane są na destrukcję bądź zmianę

dotychczasowego charakteru. Z różnych powodów nie jesteśmy w stanie zatrzymać tych procesów. Najlepszą tego ilustracją jest wspomniana wyżej sytuacja wielu dawnych kościołów polskich w Stanach Zjednoczonych Ameryki i Kanadzie. Niemożliwe jest dalsze utrzymanie ich polskiego charakteru, czy zatrzymanie procesów depopulacji w mniejszych miejscowościach. Jedyną, realną możliwością ratowania tego dziedzictwa dla przyszłych pokoleń jest przeprowadzenie kompleksowych prac inwentaryzacyjnych, dokumentacyjnych i badawczych.

III. Obszary migracji Polaków w granicach dawnych imperiów zaborczych

W przypadku polskiego dziedzictwa kulturowego na terenie dawnych imperiów rozbiorowych na pierwszym planie wybijają się dokumentowanie dorobku twórców, artystów i architektów polskich/polskiego pochodzenia oraz upamiętnianie śladów społeczności polskich.

W wielu miejscowościach dawnego Imperium Rosyjskiego nie zachowały się żadne materialne ślady po zamieszkujących je niegdyś społecznościach polskich. Szczególnie ucierpiały cmentarze katolickie, które (zresztą na równi ze starymi cmentarzami prawosławnymi) były niszczone przez władze sowieckie. Przedstawiciele rozszarpanych w całej Rosji społeczności polskich – lekarze, prawnicy, urzędnicy, architekci, artyści – stanowili bardzo ważną część lokalnych elit w 2 poł. XIX – na początku XX w. Wielu z nich zostało zapamiętanych jako zasłużeni działacze społeczni, np. burmistrzowie i modernizatorzy miast czy lekarze społecznicy. Jako twórcy polskich szkół czy działacze towarzystw dobroczynności uchronili oni setki dzieci polskich przed wynarodowieniem.

W tej sytuacji zadaniem Instytutu POLONIKA (w ścisłej współpracy z polskimi placówkami dyplomatycznymi i konsularnymi) jest przywrócenie pamięci o tych ludziach, przede wszystkim poprzez ich upamiętnienie w przestrzeni publicznej. Uwaga ta dotyczy także obszarów dawnych Austro-Węgier oraz Niemiec. Należy jednak zauważyć, że w następstwie agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę w lutym 2022 r., wszelkie działania Instytutu POLONIKA na terytorium Rosji bądź z udziałem rosyjskich a także białoruskich podmiotów uległy zawieszeniu na czas nieokreślony.

Na tym obszarze kontynuowane też będą punktowe prace konserwatorskie przy wybranych, szczególnie cennych obiektach zabytkowych (zwłaszcza na terenie Zakaukazia – w szczególności w Gruzji i – docelowo – na ukraińskiej Bukowinie).

IV. Dobrowolna obecność w świecie

W tym przypadku najważniejsza jest dokumentacja elementów polskiego dziedzictwa kulturowego rozszanego po świecie. Dokumentowana w ten sposób działalność (dorobek) twórców, artystów czy architektów polskich nie tylko poszerza wiedzę i umożliwia upamiętnienie śladów polskiego dziedzictwa na danym obszarze, ale również zwiększa możliwości Instytutu w rozpoznawaniu tego dziedzictwa na innych obszarach. Nakreślone powyżej priorytety działań oraz ograniczenia sprawiają, że konsekwentnie stosowaną cezurą czasową prowadzonych przez Instytut POLONIKA prac dokumentacyjnych pozostaje rok 1945.

Osobnym zagadnieniem jest prowadzenie oraz inicjowanie przez Instytut POLONIKA badń naukowych. Będą one dotyczyły dziedzictwa kulturowego znajdującego się na każdym z tych obszarów, w zależności od potrzeb i możliwości. Podobnie jak w pierwszym okresie działalności Instytutu, szczególny nacisk zostanie położony na prace inwentaryzacyjne, połączone często z systematycznymi kwerendami archiwalnymi, bibliotecznymi, ikonograficznymi itp.

Liczymy się jednak z kryzysem badań wschodnich, na który wpływ ma agresja rosyjska na Ukrainę, odcinająca dostęp do ważnych dla dziejów i kultury Rzeczypospolitej zbiorów archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych znajdujących się w takich ośrodkach jak Moskwa, Petersburg, Mińsk czy Grodno, a także – ograniczenie możliwości dotarcia do miast ukraińskich.

Projekty z zakresu popularyzacji będą nadal obejmowały wszystkie obszary geograficzne, w zależności od potrzeb i możliwości. Aktywności, których celem jest upowszechnianie wiedzy na temat polskiego dziedzictwa kulturowego poza granicami kraju pozostaną skorelowane z obiektami i miejscami, w których realizowane będą największe, flagowe projekty konserwatorskie.

V. Działania promocyjne, edukacyjne i popularyzatorskie na terenie Polski

W połowie 2018 r. Instytut POLONIKA przeprowadził jakościowe i ilościowe badania poziomu wiedzy Polaków (młodzieży i osób dorosłych) na temat polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

Wyniki przeprowadzonych badań i najważniejsze płynące z nich wnioski odnośnie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego za granicą, posłużyły do opracowania i wdrożenia dwutorowych działań promujących zagadnienia dziedzictwa kulturowego za granicą:

1. zainteresowanie tematem kręgu osób opiniotwórczych (dziennikarze, osoby publiczne zajmujące się tematem dziedzictwa jako takim, polityką zagraniczną, osoby identyfikowane jako eksperci);
2. prowadzenie działań edukacyjnych skierowanych w pierwszej kolejności do dzieci, młodzieży i nauczycieli.

VI. Budżet

Biorąc pod uwagę przedstawioną wyżej strukturę i hierarchię potrzeb, uwarunkowania natury organizacyjnej i budżetowej, jak również doświadczenie wynikające z dotychczasowego funkcjonowania instytucji, a także osiągnięcie zakładanego i pożądanego poziomu kompleksowości i efektywności planowanych działań, w perspektywie najbliższych pięciu lat niezbędne jest zwiększenia budżetu Instytutu POLONIKA o 50% w stosunku do kwoty dotacji na wydatki bieżące ujętej w ustawie budżetowej na 2022 r. w wysokości 16 938 tys. PLN.

Kwota budżetu na działania strategiczne stanowi mniej więcej 71% całości budżetu Instytutu POLONIKA. Instytut zakłada, że w najbliższych latach w ujęciu procentowym będzie kształtował się on w następujący sposób: ok. 15% – działania z obszaru badawczego, 65% – realizacja projektów z obszaru ochrony dziedzictwa materialnego (przede wszystkim prace konserwatorskie i remontowe oraz towarzyszące im badania i dokumentacja), a 20% – aktywność w zakresie popularyzacji polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

Zwiększona dotacja podmiotowa do kwoty ok. 25 000 tys. PLN pozwoliłaby, począwszy od 2023 r., na konieczną intensyfikację działań Instytutu i umożliwienie niezbędnego rozwoju organizacji, pociągającego za sobą zwiększenie stanu zatrudnienia (postulowane o 5 etatów) oraz kosztów administracji, niezbędnej infrastruktury (m.in. wynajem powierzchni biurowej przeznaczonej przede wszystkim na potrzeby nowych lub od niedawna wdrażanych projektów).

Poniższa tabela przedstawia przybliżony podział całej prognozowanej dotacji na poszczególne obszary aktywności:

Nazwa	Procentowy udział w budżecie	Wartość w tys./PLN
Program Strategiczny Ochrona	46%	11 505
Program Strategiczny Badania	11%	2 655
Program Strategiczny Popularyzacja	14%	3 540
Koszty Administracyjne	6%	1 500
Koszty wynagrodzeń	16%	4 000
Koszty pozostałych działań	3%	800
Program Własny Wolontariat	4%	1 000
Suma	100%	25 000

Podział dotacji na działania strategiczne

Nazwa	Procentowy udział w budżecie	Wartość w tys./PLN
Program Strategiczny Ochrona	65%	11 505
Program Strategiczny Badania	15%	2 655
Program Strategiczny Popularyzacja	20%	3 540
Suma	100%	17 700

Dezyderat realnego zwiększenia budżetu Instytutu POLONIKA wynika również z oceny prawdopodobnego rozwoju sytuacji na Ukrainie, w której, wobec ogromnej skali potrzeb finansowych na odbudowę zniszczonego działaniami wojennymi kraju oraz oczywistej priorytetyzacji zadań, dalece niewystarczające środki finansowe będą mogły być przeznaczane na ochronę i konserwację zabytków polskiego (wspólnego) dziedzictwa kulturowego, w tym także niezniszczonych w trakcie agresji rosyjskiej.

3.3. Struktura macierzowa i system Programów Strategicznych

Aby skutecznie realizować cele, jakie zostały postawione przed Instytutem POLONIKA, jego organizację oparto o założenia tzw. struktury macierzowej. Istotą tego rozwiązania jest krzyżowanie się zadań oraz odpowiedzialności pomiędzy pracownikami różnych komórek organizacyjnych.

Centralne miejsce w strukturze Instytutu zajmują projekty realizowane przez trzy wyspecjalizowane jednostki Instytutu noszące nazwę Programów Strategicznych: „Badania”, „Ochrona” i „Popularyzacja polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą”, skupione w Dziale Projektów Strategicznych.

Poprzez określenie „Program Strategiczny”, należy rozumieć wszelkiego rodzaju zbiór przedsięwzięć (projektów), których realizacja wynika ze statutowych zadań Instytutu oraz przyjętych priorytetów.

Szefowie tych programów odpowiedzialni są za realizację kluczowych projektów. Funkcjonowanie programów strategicznych krzyżuje się z działalnością Działów: Analiz i Strategii, Komunikacji i Promocji oraz Kontroli.

Do realizacji konkretnych zadań powoływane zostają Zespoły Sterujące. Istotą ich działania jest elastyczny dobór pracowników z różnych komórek organizacyjnych (lub ekspertów zewnętrznych), co zapewnia sprawną realizację projektów (również w ramach zespołów projektowych dedykowanych konkretnym działaniom). Kierownikami Zespołów Sterujących, co do zasady, są szefowie Programów Strategicznych.

Rekomendacje i plany wypracowane w ramach prac Zespołów Sterujących powinny być wypadkowymi różnych punktów widzenia, a nie tylko jednej osoby czy komórki. Tytułem przykładu: przy realizacji kompleksowego projektu konserwatorskiego, poza fachowym bieżącym nadzorem nad przygotowaniem i realizacją prac (Program Strategiczny „Ochrona”), niezbędne jest wsparcie merytoryczne w zakresie np. historii danego obiektu, oceny wartości artystycznej czy możliwości współpracy z lokalnymi partnerami (Dział Analiz i Strategii/Program Strategiczny „Badania”), prowadzenie promocji projektu (Dział Komunikacji i Promocji/Program Strategiczny „Popularyzacja”) oraz nadzór nad jego finansowaniem (Dział Kontroli/pion Głównej Księgowej).

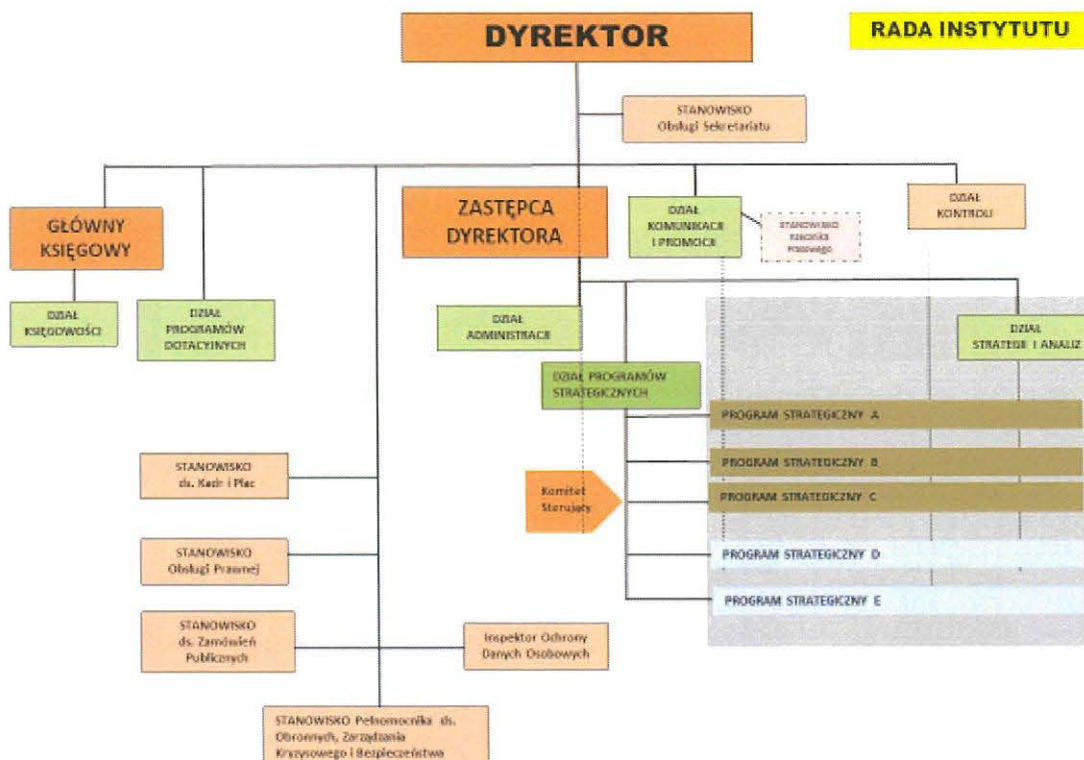
Postulowanym rozwiązaniem przy realizacji wybieranych corocznie flagowych projektów Instytutu jest współpraca wszystkich działów merytorycznych, co sprawia, że

projekty te uzyskują szerszy zasięg oddziaływania (przykładowo: projektowi konserwatorskiemu realizowanemu w ramach Programu „Ochrona” towarzyszy projekt edukacyjny Programu „Popularyzacja” oraz publikacja naukowa przygotowana w ramach Programu „Badania”).

W przypadku oddelegowania do zespołów projektowych, pracownicy znajdują się w podwójnym podporządkowaniu: kierownikowi macierzystej komórki (tylko w zakresie jej bieżącej działalności) oraz kierownikowi Zespołu Sterującego. W szczególnych przypadkach, na czas realizacji danego przedsięwzięcia, pracownik może zostać czasowo wyłączony z macierzystej komórki i podporządkowany tylko kierownikowi Zespołu.

W celu informowania środowiska eksperckiego i opinii publicznej o realizowanych przez Programy Strategiczne projektach, informacje publikowane są na bieżąco na stronie Instytutu i w mediach społecznościowych oraz podsumowywane w sprawozdaniu rocznym.

SCHEMAT ORGANIZACYJNY Instytutu POLONIKA 2021 (zał. do Regulaminu Organizacyjnego)

3.3.1. Program Strategiczny „Badania polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą”

Zasadniczym zadaniem Programu Strategicznego „Badania” jest prowadzenie, inicjowanie i wspieranie projektów badawczych i dokumentacyjnych, dotyczących zagadnień szczególnie istotnych, a dotychczas pomijanych bądź w niewielkim zakresie opracowanych, związanych z polskim dziedzictwem kulturowym za granicą.

W perspektywie najbliższych lat, priorytetem nadal będzie realizacja kompleksowych projektów dokumentacyjnych należących do kategorii badań podstawowych. W miarę możliwości, projekty badawcze Instytutu POLONIKA powinny być prowadzone we współpracy z instytucjami naukowymi i, co do zasady, inicjować i wspierać tworzenie zespołów naukowych, najlepiej interdyscyplinarnych oraz międzynarodowych, zapewniając recepcję i rozwój prowadzonych projektów nie tylko w kraju, ale i za granicą. Nadrzędnym celem „Badań” jest stworzenie kompleksowych inwentaryzacji i dokumentacji polskiego dziedzictwa kulturowego, jak również podniesienie świadomości wkładu polskiego dziedzictwa kulturowego w kulturę kraju, gdzie ono pozostaje. Istotna jest zwłaszcza korelacja prowadzonych badań z powstającą w Instytucie POLONIKA bazą wiedzy (w ramach portalu dotyczącego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą), która będzie mogła stanowić zaplecze i podstawę do dalszych prac badawczych, projektów konserwatorskich oraz działań związanych z upowszechnianiem wiedzy i popularyzacją spuścizny kulturowej poza krajem.

Efektami projektów badawczych będą m.in.:

- publikacje zawierające opracowania materiałów inwentaryzacyjnych oraz źródłowych.
- monografie obiektów lub twórców.
- zasilenie bazy wiedzy Instytutu (PORT POLONIKA – *vide* rozdział 3.5.)
- pozyskanie materiałów służących popularyzacji polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą i projektom edukacyjnym.

W perspektywie najbliższych pięciu lat, w ramach projektów realizowanych przez dział Programu Strategicznego „Badania”, planowane jest poszerzenie zakresu terytorialnego prowadzonych przedsięwzięć. Dotychczas największy nacisk badawczo-wydawniczy kładziony był na przedsięwzięcia badawcze dotyczące dziedzictwa kulturowego historycznych Ziem Wschodnich Rzeczypospolitej. Realizując kolejne projekty w tym obszarze geograficznym, Instytut POLONIKA zamierza również kontynuować i rozwijać zaangażowanie w projekty badawcze realizowane w Europie Zachodniej i obu Amerykach.

Przykłady nowych planowanych przedsięwzięć:

Collection. Polskie kolekcje sztuki w Stanach Zjednoczonych (Polska Misja w Orchard Lake, Fundacja Kościuszkowska, Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce w Nowym Jorku, Muzeum Polskie w Ameryce w Chicago, Związek Polek w Chicago).

Opracowanie inwentaryzacyjne z szerokim wstępem naukowym (historia miejsca, historia kolekcji, systematyka kolekcji, nazwiska i biogramy artystów, charakterystyka), katalog obiektów wraz ze stanem zachowania

Artystki polskie we Francji w XIX i XX wieku

Wieloletni projekt badawczo-wydawniczy zakładający opracowanie spuścizny polskich artystek żyjących i tworzących we Francji, głównie w Paryżu. Projekt oparty na różnorodnym zespole badawczym podejmującym tematy głównie monograficzne lub środowiska opartego o daną formę twórczości (rzeźba, malarstwo).

17,8 miliona km². Dziedzictwo polskie w Ameryce Południowej.

Opracowanie – we współpracy z instytucją zewnętrzną – materialnej spuścizny emigrantów polskich w Peru (Edwarda Habicha, Ernesta Malinowskiego); Brazylii (polskie muzea).

Równolegle kontynuowane będą rozpoczęte w ostatnich latach projekty badawcze, prowadzone w relewantnych obszarach geograficznych:

1. Ziemie wschodnie dawnej Rzeczypospolitej:

- rezydencje (pałace, dwory i założenia parkowe);
- zabytki architektury i sztuki sakralnej;
- cmentarze cywilne;
- zabytki architektury i techniki kolejowej z czasów II RP;
- budownictwo wojskowe i fortyfikacje z czasów II RP;
- budynki użyteczności publicznej z czasów II RP;

2. Kraje emigracji politycznej i zarobkowej

- inwentaryzacja zabytków sztuki sakralnej w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, w Ameryce Południowej (w pierwszej kolejności Brazylia, Argentyna), Francji.

3. Obszary migracji Polaków w granicach dawnych imperiów zaborczych

- Gruzja – inwentaryzacja polskiego dziedzictwa kulturowego w Gruzji, realizowana we współpracy gruzińską Narodową Agencją Ochrony Dziedzictwa Kulturowego (rozpoznanie spuścizny polskich architektów i artystów działających na przełomie XIX i XX wieku w Gruzji).

Inne działania Programu Strategicznego „Badania” będą ponadto dotyczyły, m.in.:

- instytucjonalizacji – poprzez podpisywanie kolejnych, stałych umów o współpracy – pomiędzy Instytutem POLONIKA a naszymi partnerami zagranicznymi (instytucjami naukowymi, kulturalnymi, placówkami emigracyjnymi, m.in.: Lwowską Narodową Galerią Sztuki, Lwowską Narodową Naukową Biblioteką Ukrainy im. W. Stefanyka, Biblioteką Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich w Wilnie, Biblioteką Polską w Paryżu, instytucjami nowojorskimi: Fundacją Kościuszkowską i Instytutem Józefa Piłsudskiego w Ameryce, Biblioteką Polska im. Ignacego Domeyki w Buenos Aires);
- organizacji/współorganizacji sesji i konferencji naukowych dotyczących zrealizowanych i planowanych projektów badawczych oscylujących tematycznie wokół strategicznych celów Programu „Badania”;
- opracowania i wdrożenia założeń dorocznego konkursu (nagrody) na najlepsze prace magisterskie i doktorskie dotyczące polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą;
- utworzenia, w ramach serii „Studia i Materiały”, periodyku naukowego (przy założeniu publikacji zarówno materiałów powstałych na zlecenie Instytutu, które nie są na tyle obszerne by stanowiły odrębne wydawnictwo, jak i artykułów autorów zewnętrznych). Takie poszerzenie działań instytutu będzie możliwe jedynie w przypadku zwiększenia liczby etatów i pozyskania dodatkowych funduszy w ramach dotacji podmiotowej;
- uczestnictwa Instytutu POLONIKA w „Festiwalu Nauki w Warszawie” – dorocznej imprezie popularyzującej problematykę naukową.

3.3.2. Program Strategiczny „Ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą”

W perspektywie lat 2023-2028 podstawowym zadaniem Programu Strategicznego „Ochrona” pozostaje uchronienie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub trwałym przekształceniem szczególnie cennych obiektów polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą. Niezbędne w tym celu zabiegi będą prowadzone zgodnie z aktualnymi osiągnięciami sztuki konserwatorskiej i budowlanej, tak aby działania te były wizytówką państwa polskiego i świadczyły o jego dbałości o pozostające poza granicami dziedzictwo.

Projekty realizowane w ramach Programu Strategicznego „Ochrona” będą obejmowały trzy zasadnicze rodzaje działań:

- przygotowywanie ekspertyz dotyczących stanu zachowania konkretnych obiektów, dokumentacji konserwatorskiej oraz wytycznych do prac konserwatorskich lub remontowych (cel: rozpoznanie stanu zachowania i określenie potrzeb konserwatorskich);
- inwentaryzację (w tym skaning laserowy 3D) obiektów służącą do celów projektowych, naukowych i popularyzatorskich;
- prowadzenie kompleksowych projektów konserwatorskich, budowlano-konserwatorskich oraz renowacyjnych.

Realizacja powyższych działań będzie ze sobą skorelowana, co jednak nie musi być regułą. Dopuszczalne będą przypadki, gdy Instytut POLONIKA wykona ekspertyzy wstępne, dokumentację konserwatorską lub przedstawi rekomendacje dotyczące planowanych prac, natomiast nie podejmie realizacji samych prac. Należy jednocześnie podkreślić, że realizacja kompleksowych i wieloletnich projektów konserwatorskich dotyczących zabytków architektury czy cmentarzy, nie wyklucza prowadzenia przez Program Strategiczny „Ochrona” prac konserwatorskich zabytków ruchomych (malarstwo sztalugowe, rzeźba, rzemiosło artystyczne i in.).

W latach 2023-2028 Instytut POLONIKA planuje realizację szeregu projektów konserwatorskich czy konserwatorsko-remontowych, zarówno obiektów nieruchomych, jak i ruchomych, których wybór dokonywany będzie w oparciu o kryteria ich wartości artystycznej lub historycznej. Kontynuowane będą projekty flagowe, rozpoczęte w latach ubiegłych, jak również wytypowane zostaną kolejne szczególnie cenne lub zagrożone obiekty, w celu realizacji kompleksowych prac konserwatorskich.

Scharakteryzowana powyżej specyfika dziedzictwa na historycznych Ziemiach Wschodnich dawnej Rzeczypospolitej powoduje, że Program Strategiczny „Ochrona”, również w perspektywie najbliższych pięciu lat, będzie starał się realizować najważniejsze projekty właśnie na tym obszarze, jednak wpływ na to będzie miała także sytuacja geopolityczna, szczególnie na terytorium Ukrainy, pozostającej aktualnie w stanie aktywnej wojny z Rosją, oraz Białorusi, czynnie wspierającej agresora.

W sferze ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego na historycznych Ziemiach Wschodnich I Rzeczypospolitej znaczenie priorytetowe, z racji uwarunkowań historycznych oraz współczesnego partnerstwa strategicznego, posiada współpraca z partnerami ukraińskimi, od niemal pięciu lat kontynuowana i rozwijana przez Instytut POLONIKA. Należy

podkreślić, że dominująca rola Ukrainy w działaniach na rzecz ochrony i rewaloryzacji polskiej spuścizny kulturowej za granicą (określanej mianem „wspólnego dziedzictwa”) nie ulegnie zmianie, przede wszystkim z uwagi na fakt, iż na terytorium współczesnego państwa ukraińskiego znajduje się ogromna liczba zabytków o kluczowym znaczeniu dla polskiej historii, tożsamości i kultury. Z tego też względu Instytut POLONIKA będzie podejmować starania, aby w ramach Programu Strategicznego „Ochrona”, kontynuować realizację przedsięwzięć w tym państwie, nawet w szczególnie trudnej sytuacji politycznej (zbrojna agresja Rosji). Argumentami przemawiającymi za takim podejściem są: często bardzo zły stan zachowania zabytków (w połączeniu z ich dużą wartością historyczną i artystyczną) oraz brak alternatywnych źródeł finansowania (poza budżetem państwa polskiego), szczególnie w okresie wojny i powojennej odbudowy Ukrainy

W perspektywie najbliższych pięciu lat Program Strategiczny „Ochrona”, w ramach „projektów flagowych”, zamierza kontynuować prace konserwatorskie w następujących obiektach na Ukrainie: we Lwowie w katedrze łacińskiej pw. Wniebowzięcia NMP, w kaplicy Boimów, na cmentarzu Łyczakowskim, w Kamienicy Królewskiej (oddział Lwowskiego Muzeum Historycznego); ponadto na Ukrainie projekty realizowane będą m.in. w kaplicy zamkowej w Brzeżanach i kościele pw. Wniebowzięcia NMP w Nawarii.

W ramach implemetacji dobrych praktyk i standardów konserwatorskich, planowana jest również próba wprowadzenia systemowych działań obejmujących transfery malowideł ściennych z wybranych obiektów architektury sakralnej znajdujących się w stanie postępującej ruiny, w praktyce bez szans na uratowanie (np. kościoły w Warężu, Kąkolnikach, Hodowicy czy Jazłowcu). Realizacja takich projektów wymagała będzie wypracowania zasad bardzo ścisłej współpracy ze stroną ukraińską, w tym pozyskania przestrzeni służącej ekspozycji malowideł.

Spośród przedsięwzięć konserwatorskich na terenie Litwy kontynuowane będą prace w kościołach śś. Piotra i Pawła na Antokolu i Św. Ducha w Wilnie oraz na terenie zabytkowych wileńskich nekropolii – na cmentarzu Bernardyńskim i śś. Piotra i Pawła (Słonecznym). Podjęte zostaną również starania o objęcie opieką konserwatorską wybranych zabytków sztuki sepulkralnej na nekropolii na Starej Rossie. Pod opieką Instytutu pozostanie również, ściśle związany z historią rodziny Marszałka Piłsudskiego, kościół pw. św. Kazimierza w Powiewiórcu.

W ramach Programu Strategicznego „Ochrona”, Instytut planuje również rozszerzenie działalności na terenie Łotwy, m.in. poprzez wsparcie prac remontowo-konserwatorskich w

związanych z polską społecznością kościołach św. Franciszka i Matki Boskiej Bolesnej w Rydze oraz realizację prac konserwatorskich w świątyniach historycznych Inflant Polskich (Łatgalii).

Na terenie Francji kontynuowane będą dotychczasowe działania związane z poprawą stanu zachowania zabytkowych nagrobków na cmentarzu Les Champeaux w Montmorency (zwanym Panteonem Polskiej Emigracji). Ponadto, w związku z prowadzoną inwentaryzacją cmentarzy i nagrobków polskich poza obszarem Île-de-France, Program Strategiczny „Ochrona” planuje podjęcie konserwacji wybranych obiektów sepulkralnych o wysokiej wartości artystycznej lub historycznej. Wieloletnim projektem będzie także remont i konserwacja kaplicy grobowej rodziny Reyów-Branickich w Montrésor.

Nowe otwarcie planowane jest także na terenie Włoch. W perspektywie najbliższych lat planowane jest poddawanie konserwacji polskich nagrobków na najważniejszych rzymskich cmentarzach Campo Verano i Flaminio (Prima Porta). Obecnie prowadzone prace w ramach opieki konserwatorskiej nad kościołem pw. św. Stanisława B.M. w Rzymie (najstarszą polską parafią poza granicami Rzeczypospolitej), będą kontynuowane. Zamierzamy poddać rozpoznaniu zbiory sztuki zakonu Zmartwychwstańców. Rozpoznanie i prace konserwatorskie wymaga także spuścizna po wczesnobarokowym malarzu Stanisławie Majewskim (zw. Polonusem), którego realizacje znajdują się na terenie Abruzji.

W Stanach Zjednoczonych Ameryki rozwijane będą, zainicjowane w 2019 r., projekty konserwacji zbiorów i kolekcji artystycznych, zgromadzonych w najważniejszych instytucjach emigracyjnych i polonijnych (m.in. prace konserwatorskie obiektów prezentowanych w Pawilonie Polskim podczas Wystawy Światowej w Nowym Jorku w 1939 r., obecnie znajdujących się w zbiorach Muzeum Polskiego w Ameryce w Chicago). Punktowo planowane są również prace konserwatorskie obrazów sztalugowych autorstwa polskich artystów, zachowanych w świątyniach na terenie wschodniej części USA.

Program Strategiczny „Ochrona” planuje także rozpoznanie i objęcie opieką zabytków sztuki sepulkralnej, przynależnych do polskiego dziedzictwa kulturowego w Republice Czeskiej (na obszarze historycznego Zaolzia).

3.3.3. Program Strategiczny „Popularyzacja polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą”

Program „Popularyzacja” stawia sobie za cel upowszechnianie wśród Polaków w kraju i społeczności polskich za granicą, wiedzy o pozostającym poza granicami kraju dziedzictwie

kulturowym. Jednocześnie z przekazywaniem tej wiedzy działania podejmowane przez Program „Popularyzacja” służyć będą budowaniu w społeczeństwie szacunku dla osiągnięć Polaków w obszarach kultury, sztuki i nauki na całym świecie.

Podobnie jak w latach minionych, projekty prowadzone w ramach programu będą skierowane głównie do osób nie zajmujących się zawodowo problematyką polskiej spuścizny kulturowej poza krajem. Będą zatem mieć charakter popularnonaukowy, a ich konstrukcja ma pozwolić na dotarcie do szerokich grup odbiorców, przekazać informacje w sposób interesujący, zachęcić do zainteresowania się tematem dziedzictwa kulturowego za granicą, podnieść świadomość istnienia takiego tematu i zbudować poczucie dumy z osiągnięć przodków.

Program „Popularyzacja” – aby skutecznie zrealizować swoje zadania – skupia projekty w kluczowych obszarach takich jak: edukacja, działania wystawiennicze, multimedialne, wydawnicze. W ramach działań Programu kluczowe będzie nadal dążenie do stałej współpracy z instytucjami państwowymi, samorządowymi oraz organizacjami pozarządowymi, placówkami naukowo-badawczymi a także niezależnymi ekspertami w m.in. dziedzinie historii sztuki, historii, kulturoznawstwa, historii nauki oraz pedagogami, edukatorami i twórcami programów edukacyjnych. W ten sposób zapewniany będzie jak najlepszy poziom realizowanych projektów.

1. Działania edukacyjne

Celem podejmowanych działań edukacyjnych jest wzmocnienie obecności polskiego dziedzictwa kulturowego w programach edukacyjnych realizowanych przez placówki kulturalne i oświatowe. Działanie prowadzone w tym obszarze skierowane będą do nauczycieli, dzieci i młodzieży. Naszym priorytetem będzie edukacja, nie tylko tradycyjna, ale także nastawiona na nowe media i formy przekazu (platformy e-learningowe; gry komputerowe, vide projekt realizowany od 2021 r. w środowisku gry komputerowej Minecraft).

a) Kadra nauczycielska

Planowana jest kontynuacja opracowywania interdyscyplinarnych scenariuszy lekcji zgodnych z podstawą programową i dostosowanych do odpowiednich poziomów edukacyjnych, wystaw mobilnych w ośrodkach edukacyjnych, które upowszechniają i poszerzają wiedzę nt. polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, przygotowanie

i przeprowadzenie lekcji pokazowych dla nauczycieli, certyfikowanych szkoleń i konferencji dla nauczycieli „Jak mówić o dziedzictwie?”.

Przygotowanie dla nauczycieli pomocy dydaktycznych do realizacji lekcji na temat dziedzictwa kulturowego za granicą (uzupełniających podstawę programową), takich jak: karty pracy do wykorzystania podczas lekcji czy opracowanie materiałów uzupełniających w formie podręcznika do nauki o polskim dziedzictwie kulturowym za granicą (w celu jak najszerszego udostępnienia tego wydawnictwa planowana jest ścisła współpraca z wojewódzkimi kuratoriami w zakresie jego rozpowszechniania).

b) Dzieci i młodzież

Instytut POLONIKA działaniami edukacyjnymi obejmuje także najmłodszą część społeczeństwa i kieruje swoje działania m.in. do przedszkolaków. Zagadnienia będą poruszane poprzez atrakcyjne w formie wydawnictwa książkowe, dostosowane do wieku odbiorców, publikacje w czasopismach dziecięcych i młodzieżowych, produkcję gadżetów, które wzbudzą zainteresowanie dzieci a jednocześnie będą bezpośrednio związane z polskim dziedzictwem kulturowym za granicą.

Planowane jest także przeprowadzanie konkursów popularyzujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego poza krajem, skierowanych zarówno do młodzieży jak i nauczycieli.

2. Działania wystawiennicze i multimedialne

W ramach projektów wystawienniczych Program „Popularyzacja” planuje – zgodnie z dotychczasową praktyką – organizację rocznie kilku wystaw w kraju i za granicą (przewidywane są ekspozycje zarówno mobilne, jak i stacjonarne). W oparciu o doświadczenia dotychczasowej działalności, zarazem w celu uzyskania efektów synergetycznych, projekty wystawiennicze będą związane tematycznie z priorytetowymi działaniami Instytutu, realizowanymi poprzez oba pozostałe Programy Strategiczne.

Narzędziem, najbardziej skutecznym w docieraniu do osób młodych, są multimedia. W związku z powyższym Program Strategiczny „Popularyzacja”, w perspektywie lat 2023-2028, będzie kontynuować produkcję filmów, etiud, animacji, dostosowanych do wieku odbiorców.

Ponadto wyprodukowane zostaną słuchowiska i podkasty; planowane jest również przygotowanie przewodników po największych polskich nekropoliach poza krajem (m.in. cmentarzu na Rossie) w formie aplikacji mobilnych.

3. Wydawnictwa popularnonaukowe

Pozytywny odbiór dotychczas wydanych publikacji popularnonaukowych, których podstawowym celem jest zainteresowanie problematyką dziedzictwa kulturowego za granicą osób niezwiązanych profesjonalnie z tym obszarem, utwierdza w przekonaniu, że jest to efektywne narzędzie. Planowane projekty wydawnicze (w liczbie kilku rocznie) będą, tak jak dotychczas, przygotowywane na odpowiednim poziomie merytorycznym i wydawniczym.

3.4. Programy dotacyjne. Dział Programów Dotacyjnych

W strukturze Instytutu POLONIKA obsługę instrumentów finansowych o charakterze programów grantowych, systemowo wspierających różnorodną aktywność społeczną w sferze szeroko pojętej dokumentacji, ochrony i popularyzacji spuścizny kulturowej poza krajem, koordynuje Dział Programów Dotacyjnych. W 2019 r. Instytut uruchomił własny program grantowy pn. „Polskie dziedzictwo kulturowe za granicą – wolontariat”, finansowany z dotacji celowej MKiDN. Ponadto, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (z 2019 r.), Instytut POLONIKA jest instytucją zarządzającą Programem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą” (począwszy od naboru na 2020 r.).

W perspektywie lat 2023-2028, strategicznymi celami Instytutu POLONIKA, w odniesieniu do obydwu programów grantowych, będą: dywersyfikacja terytorialna dofinansowanych przedsięwzięć oraz dalsze usprawnienie procedur związanych z nadzorem i kontrolą przebiegu realizacji dofinansowanych zadań.

3.4.1. Program Instytutu POLONIKA „Polskie dziedzictwo kulturowe za granicą – wolontariat”

Dla realizacji założonych celów Instytut POLONIKA planuje nabory do kolejnych edycji własnego programu grantowego „Polskie dziedzictwo kulturowe za granicą – wolontariat”. Głównym celem Programu pozostanie nadal wspieranie społecznego zaangażowania w ochronę materialnych elementów polskiego dziedzictwa kulturowego poza granicami kraju.

Obszary geograficzne, w jakich mogą być realizowane przedsięwzięcia dofinansowane ze środków Programu „Wolontariat”, to zarówno pozostający obecnie poza granicami Polski obszar historycznej Rzeczypospolitej w jej granicach z 1772 r., jak i działania związane z ochroną i rewaloryzacją spuścizny kulturowej powstałej na emigracji, w krajach związanych z migracją ludności polskiej i wychodźstwem. Działania realizowane przez beneficjentów Programu polegają przede wszystkim na prowadzeniu zadań, których celem jest odnalezienie, zabezpieczenie, utrwalenie i zachowanie substancji zabytkowej.

Program przewiduje także finansowanie zadań polegających na aktywnym udziale w pracach pomocniczych przy renowacji lub rewaloryzacji zabytków (w tym grobów

i cmentarzy), kwerendach bibliotecznych i archiwalnych, dokumentacji i inwentaryzacji obiektów zabytkowych, dokumentacji źródłowej i terenowej lub zbieraniu informacji pośrednich związanych z obiektami i wydarzeniami historycznymi związanymi z kulturą polską czy animacji społecznej i wykorzystaniu roli dziedzictwa kulturowego w aktywizacji społeczności lokalnej. Wszystkie powyższe działania muszą być poprzedzone szkoleniami i prowadzone pod nadzorem specjalistów (np. konserwatorów zabytków, historyków sztuki, archiwistów i in.)

Niezwykle istotnym elementem działań, podejmowanych w ramach realizacji zadań dofinansowanych z Programu, jest popularyzacja polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, szczególnie wśród ludzi młodych, a także wspieranie rozwoju współpracy międzynarodowej instytucji i organizacji pozarządowych.

3.4.2. Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą”

Celem Programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą” jest poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza współczesnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat. Zarządzanie Programem przez Instytut POLONIKA sprawia, że staje się on także instrumentem finansowym, który jest w pewnej mierze komplementarny do projektów, realizowanych bezpośrednio przez Instytut POLONIKA (projekty działu Programów Strategicznych). Dzięki temu podejmowane działania mogą stanowić część większej, przemyślanej całości.

W ocenie Instytutu POLONIKA, wskazane jest, aby Program MKiDN „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą”, był uzupełniany przez inne narzędzia finansowe (jak np. konkurs ofert „Polonia i Polacy za granicą”, realizowany przez KPRM), których celem jest wspieranie Polonii i Polaków za granicą, zwłaszcza w odniesieniu do tych rodzajów działań, jakie nie mogą być finansowane ze środków Programu Ministra (jak np. remonty lub rekonstrukcje obiektów, które całkowicie utraciły charakter zabytkowy - głównie na skutek kompletnej degradacji substancji zabytkowej spowodowanej działalnością człowieka, brakiem odpowiedniej ochrony lub upływem czasu; kompleksowe remonty, przebudowy, adaptacje i wyposażanie obiektów – również o charakterze zabytkowym, przeznaczanych na działalność organizacji polskich i polonijnych, związków wyznaniowych lub instytucji kultury będących

podmiotami prawa miejscowego czy zakupy inwestycyjne takie jak np. systemy ochrony (antywłamaniowe, przeciwpożarowe) i pomiarów wilgotności, nowoczesne ogrzewanie, oświetlenie, wyposażenie archiwum lub biblioteki, systemy wystawiennicze przeznaczone do przestrzeni muzealnych).

Instytut POLONIKA, jako instytucja zarządzając programem, nadal będzie występował o dotację celową z przeznaczeniem na zadanie „Sfinansowanie kosztów obsługi programu z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego pn. *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą zarządzanego przez Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA*”. Środki z dotacji, wzorem lat ubiegłych, zostaną w największej części wykorzystane na zadania związane z ewaluacją projektów (m.in. organizacja komisji konserwatorskich, koszty delegacji czy wynagrodzenia ekspertów)

3.5. Zaplecze eksperckie Instytutu Polonika – Dział Strategii i Analiz

W oparciu o doświadczenia dotychczasowej działalności Instytutu POLONIKA, zadania Działu Strategii i Analiz, w perspektywie 2023-2028, zostały sformułowane następująco:

- merytoryczne wsparcie dyrekcji Instytutu oraz komórek organizacyjnych poprzez opiniowanie, formułowanie zaleceń i rekomendacji na potrzeby projektów realizowanych w Instytucie,
- monitorowanie i analizowanie zagrożeń dla polskiego dziedzictwa kulturowego poza granicami kraju,
- zlecenie badań, analiz i ekspertyz zewnętrznych, których celem będzie optymalna i skuteczna realizacja celów i zadań Instytutu.
- monitorowanie i ewaluacja realizacji strategii Instytutu w poszczególnych obszarach jego działania,
- tworzenie na potrzeby Instytutu merytorycznego zaplecza złożonego z ekspertów zewnętrznych z różnych dziedzin (nauki humanistyczne, ścisłe, techniczne, konserwacja zabytków, projekty wystawiennicze, wydawnicze) – zgodnie z potrzebami wynikającymi z realizacji projektów,
- podjęcie systemowej weryfikacji i modyfikacji treści istniejących haseł w Wikipedii dotyczących szczególnie istotnych poloników; inicjowanie tworzenia nowych haseł.

3.6 Promocja Instytutu Polonika – Dział Komunikacji i Promocji

W zasadniczych założeniach swojej strategii rozwoju Instytut POLONIKA dąży do postrzegania własnej marki jako nowoczesnej instytucji kultury, nie tylko inicjującej i prowadzącej projekty zauważalne w Polsce i świecie, lecz także stanowiącej ważny ośrodek opiniotwórczy i ekspercki.

W miarę rozwoju instytucji konieczne jest kontynuowanie pierwotnych założeń strategii komunikacji i promocji, takich jak: budowanie marki Instytutu POLONIKA jako jedynej w Polsce instytucji, która w sposób kompleksowy zajmuje się ochroną pozostającego poza krajem dziedzictwa kulturowego związanego z Polską i Polakami oraz budowa kompetentnego zespołu.

Kluczowym wyzwaniem strategii promocji Instytutu POLONIKA, podobnie jak w latach ubiegłych, pozostaje wypracowywanie efektywnych metod komunikowania działań realizowanych przez Instytut, takich jak:

- projekty realizowane bezpośrednio przez Instytut (zarówno własne jak i współorganizowane), zgrupowane w trzech programach strategicznych: „Badania”, „Ochrona” i „Popularyzacja polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą”;
- portal (baza danych pod roboczą nazwą Port Polonika) poświęcony polskiemu dziedzictwu kulturowemu za granicą;
- projekty realizowane w ramach Programu Instytutu POLONIKA „Polskie dziedzictwo kulturowe za granicą – wolontariat”;
- projekty realizowane w ramach Programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą”.

Doświadczenie pierwszych pięciu lat działalności Instytutu POLONIKA pokazuje, że zaczyna przynosić efekty strategia działań informacyjnych, edukacyjnych i popularyzatorskich, realizowana przez Instytut, a wypracowana, m.in. na podstawie przeprowadzonych w 2018 r. badań ilościowych i jakościowych, których celem było rozpoznanie wiedzy i świadomości Polaków na temat polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

Strategia budowania marki, opierająca się m.in. na stosowaniu skróconej nazwy: „Instytut POLONIKA”, przyczynia się do coraz większej rozpoznawalności Instytutu, o czym świadczy zwiększone zainteresowanie różnego typu mediów i instytucji, a także odbiorców, którzy nie zajmują się profesjonalnie tego typu tematyką, z uwzględnieniem osób młodych i dzieci.

Kanały komunikacji. Media

- **Media interaktywne**

Bez wątpienia najbardziej zainteresowani działalnością Instytutu POLONIKA i szerzej – dziedzictwem Polski i Polaków w świecie – są starsi odbiorcy (40+), którym bliski jest temat poloników, mają też większą wiedzę historyczną lub ogólnohumanistyczną. Ta grupa odbiorców to osoby, które spośród mediów społecznościowych najczęściej wybierają Facebook’a. Młodsze pokolenie korzysta przede wszystkim z Instagrama, gdzie przekaz powinien być krótszy tekstowo, zawierać więcej sformułowań kierowanych bezpośrednio do użytkowników i być opatrzony większą liczbą różnorodnych i dynamicznych materiałów foto, audio i wideo.

Niezmiennie ważnym medium pozostaje YouTube , który jest drugim – obok strony internetowej Instytutu POLONIKA – miejscem, gdzie znaleźć można wszystkie produkcje filmowe oraz wywiady, podcasty, relacje ze spotkań online przeprowadzonych na instytutowym profilu na Facebooku (cykl „Czwartki na luzie”). To również miejsce, gdzie użytkownicy mają dostęp do naszego Archiwum Historii Mówionej. Kanał informacyjny Instytutu na YouTube pozostanie istotnym narzędziem, na promocję i rozwój którego będziemy kłaść jeszcze większy nacisk w kolejnych latach.

Dodatkowo działania promocyjne dotyczące wystaw odbywać się będą również w mediach interaktywnych. Wystawy online, towarzyszące naszym projektom, już są dostępne w kilku językach na stronie internetowej Instytutu i na portalu Google Arts & Culture.

Innym narzędziem, które warto wykorzystać jako kanał popularyzujący zarówno działania Instytutu, jak i samo zagadnienie dziedzictwa kulturowego za granicą, jest np. TikTok, aplikacja szczególnie popularna wśród najmłodszych użytkowników mediów społecznościowych. Jest to szczególnie trudne medium, ponieważ wymaga skondensowanych treści w postaci bardzo krótkich materiałów wideo bazujących zwykle na zaskoczeniu odbiorcy krótką, lekką, dowcipną narracją.

Konieczne będzie również monitorowanie oraz wykorzystanie odgrywających coraz większą rolę edukacyjną, przyjaznych dzieciom aplikacji i gier, będących bezpiecznym cyfrowym środowiskiem, w którym najmłodszy użytkownicy mogą odkrywać, uczyć się i rozwijać. Takie aplikacje i gry to również szansa na przekazywanie treści związanych z polskim dziedzictwem kulturowym, uświadamiając odbiorcom, że jest ono częścią dziedzictwa innych państw i narodów. Pierwszą próbą dotarcia Instytutu POLONIKA do tej grupy odbiorców jest włączenie się w środowisko gry Minecraft, w którym można przeżywać przygody ze zdarzeniami, faktami, ludźmi i budowlami należącymi do polskiego dziedzictwa kulturowego poza krajem.

Media społecznościowe oraz środowisko cyfrowe odgrywają niezwykle ważną rolę nie tylko w autonomicznym komunikowaniu i promowaniu działalności Instytutu POLONIKA, są także narzędziem przekierowania uwagi odbiorców do bardziej rozbudowanych treści zawartych na stronie www.polonika.pl, a w przyszłości do aktualnie przygotowywanego portalu wiedzy, którego rozwój i promocja będzie ważnym zadaniem w kolejnych latach działalności Instytutu.

- **Media tradycyjne**

Media tradycyjne pozostaną nadal istotnym elementem komunikacji i przekazywania informacji, zwłaszcza, że publikowane tam treści stają się dostępne także w Internecie. Linkowanie artykułów i komunikatów prasowych np. w mediach społecznościowych znacząco wpływa na zasięg i jakość przekazywanych informacji.

Instytut współpracuje z wieloma mediami na poziomie ogólnopolskim i regionalnym, dążąc do wypracowania sobie pozycji eksperta w obszarze ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą. Przykładem takiego postrzegania Instytutu była sytuacja w lutym-marcu 2022 r., po agresji Rosji na Ukrainę, kiedy dyrektor i pracownicy Instytutu stali się istotnym źródłem informacji dla dziennikarzy telewizyjnych, radiowych czy prasowych.

Niemniej uważamy za niezbędne stałe poszerzanie bazy współpracujących redakcji i dziennikarzy, ponieważ uznajemy, że zakres zadań, realizowanych przez Instytut, zasługuje nie tylko na informowanie o nich. Równie istotne są pogłębione analizy oraz stała obecność w przekazie medialnym tematyki polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, sposobów jego ochrony, i dyskusji, co do skali zaangażowania w kontekście realnych potrzeb i możliwości finansowych i osobowych.

Jednym ze skutecznych środków zwiększenia liczby współpracujących mediów będzie stałe zapoznawanie dziennikarzy z pracami prowadzonymi przez Instytut, np. w formie cyklicznych wizyt studyjnych.

- **Pozostałe metody komunikacji i wykorzystywane narzędzia**

Monografie naukowe, wydawane w serii „Studia i Materiały”, są specjalistycznymi publikacjami, których odbiorcami jest stosunkowo wąska, ale fachowa grupa czytelników, dzięki czemu Instytut jest rozpoznawalny w środowiskach naukowych. Jednocześnie jednak te same publikacje są znakomitą bazą do realizacji projektów popularyzatorskich i edukacyjnych, na co pozwalają łamy tygodników czy dłuższe wywiady w mediach typu radio czy telewizja.

Specjalistyczne konferencje i spotkania na żywo pozostaną dla nas ważnym elementem promocji, ponieważ z informacjami o działalności Instytutu POLONIKA trafiamy do świadomej i zainteresowanej tematyką grupy odbiorców. Komunikowanie w tej grupie, to także wyraz naszych relacji z fachowcami. Taka współpraca stwarza szansę na wykorzystanie kanałów promocji naszych partnerów, stąd obejmowanie patronatem wydarzeń, współorganizacja spotkań, seminariów, konferencji i wspólne wydawanie publikacji, co zdecydowanie poszerza obszar do którego dociera informacja o Instytucie i realizowanych przez nas projektach.

W zainteresowaniu Działu Komunikacji i Promocji pozostaną portale poświęcone książkom naukowym i historycznym, pozyskiwanie i publikowanie recenzji tytułów naukowych i popularyzatorskich w periodykach tradycyjnych i online, po które sięgają zarówno profesjonaliści, jak i pasjonaci. Planujemy, by książki, oprócz spotkań z czytelnikami, mogły być promowane w postaci krótkich recenzji wideo lub animacji, co pozwoli na łatwiejsze dotarcie z informacją o nich. Formą promocji jest też udział Instytutu w targach książki i konkursach na książki naukowe, historyczne czy opracowania edytorskie. W poszukiwaniu kolejnych form promocji planujemy podjęcie współpracy z influencerami aktywnymi na rynku książki. Zadaniem działu komunikacji i promocji jest również zgłaszanie produkcji filmowych do udziału w konkursach i festiwalach, co również znacząco zwiększa naszą grono odbiorców.

Pomysł organizowania wizyt studyjnych, podobnie jak planowane początkowo działania w nowej siedzibie, do której Instytut przeniósł się połowie marca 2020 r., takie jak spotkania promujące nasze projekty, warsztaty czy działania skierowane do młodszych odbiorców, musiały ulec ograniczeniu, podobnie jak organizowane poza siedzibą szkolenia dla nauczycieli. Pandemia wymusiła znaczące ograniczenie takich projektów lub częściowe

przeniesienie ich do Internetu. Wstrzymanie organizowania wizyt studyjnych spowodowała również wojna Rosji z Ukrainą. Chcemy jednak do tych pomysłów powrócić na szerszą skalę w kolejnych latach, dając wszystkim szansę na aktywne zaangażowanie w nasze działania prowadzone zarówno w siedzibie Instytutu, jak i poza nią, zwłaszcza gdy mówimy o promocji publikacji, filmów (również dla dzieci) oraz wystaw przygotowanych staraniem Instytutu POLONIKA.

Komunikaty o działalności Instytutu będą kierowane również do odbiorcy zagranicznego (zwłaszcza w ramach organizowania spotkań promujących nasze projekty i publikacje). Informacje prasowe dotyczące badań, prac konserwatorskich, publikacji czy wydarzeń organizowanych przez Instytut POLONIKA, które mają związek z miejscami poza Polską, będą – podobnie jak dotychczas – kierowane również do lokalnych redakcji w krajach, których dotyczą nasze projekty.

3.7. Portal wiedzy o polskim dziedzictwie kulturowym za granicą

Jednym z istotnych zadań Instytutu POLONIKA, w perspektywie lat 2023-2028, będzie intensyfikacja prac nad tworzonym portalem wiedzy (nazwa robocza PORT POLONIKA). W założeniu, portal ma być ogólnodostępną informatyczną platformą komunikacyjną, gromadzącą w jednym miejscu dostępne informacje o polskim dziedzictwie kulturowym za granicą, a także ułatwiającą dostęp do rozproszonych treści wytworzonych (współcześnie i w minionym trzydziestoleciu) w ramach działań podejmowanych przez polskie Instytucje publiczne (rządowe i samorządowe) oraz organizacje pozarządowe. Portal będzie narzędziem stale uzupełnianym o kolejne pozyskiwane materiały.

Projekt jest odpowiedzią na wielokrotnie zgłaszany przez liczne środowiska w kraju i za granicą postulat utworzenia przez polską Instytucję łatwo dostępnego miejsca, w którym zebrany zostanie dotychczasowy dorobek i wytworzona sieć powiązań pomiędzy różnorodnymi inicjatywami (badawczymi, popularyzatorskimi, związanymi z realizacją projektów konserwatorskich i restauratorskich).

Portal będzie miejscem wymiany informacji oraz współpracy z instytucjami i naukowcami zawodowo zajmującymi się tematyką polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą. Zasoby portalu będą mogły wspierać działania polskich służb dyplomatycznych i konsularnych oraz Instytutów Polskich. Staną się również pomocą dla potencjalnych grantodawców (m.in. MKiDN, KPRM, MSZ, MEiN) w ocenie potrzeb realizacji projektów konserwatorskich, naukowo-badawczych i popularyzatorskich. Pozwolą na wykluczanie potencjalnych beneficjentów z możliwości korzystania ze środków publicznych w przypadku zgłaszania projektów powielanych, nie przedstawiających wartości naukowej, pomijających dotychczasowe badania, podwójnie finansowanych, a w przypadku prac konserwatorskich planowanych bez dogłębnej znajomości stanu i potrzeb obiektu oraz uwarunkowań lokalnych. Ocena zebranych w jednym miejscu zasobów informacyjnych związanych z ochroną, badaniami i popularyzacją polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą stanie się punktem wyjścia do inicjowania i planowania nowych projektów.

Docelowo Portal składać się ma z następujących modułów podstawowych:

- Baza dokumentacji poloników tworzona na podstawie dotychczas wykonanej dokumentacji (zgrupowanej w Instytucie POLONIKA, MKiDN i innych podmiotach). W najbliższej przyszłości (początek roku 2023) uruchomiony zostanie pierwszy

komponent bazy poloników gromadzący dane (w dużej mierze zagregowane) na temat polskich nagrobków i cmentarzy cywilnych za granicą oraz we współpracy z MKiDN - bazę informacji o cmentarzach wojennych, opracowywana przez MKiDN (a wcześniej ROPWiM). Dane te będą uzupełniane sukcesywnie, w miarę pozyskiwania materiału informacyjnego.

- Baza informacji o polonikach zawierająca krótkie informacje o wybranych obiektach związanych z polskim dziedzictwem kulturowym poza granicami kraju. Docelowo informacje będą rozbudowywane przede wszystkim w formie popularyzatorskich artykułów. Założeniem jest rozszerzanie bazy informacji również poprzez interakcję z użytkownikami. Założeniem modułu jest jego charakter popularyzatorski. Ma budować wiedzę i dostępność informacji o polonikach

Plany rozwoju projektu związane są z bezwzględną rozbudową dotychczasowego zespołu realizującego i wyodrębnienia go jako oddzielnego działu Instytutu z dodatkowymi minimum dwoma etatami, wraz z równoległą rozbudową systemu informatycznego i dostosowaniem go do kolejnych modułów i projektów, jak również podtrzymanie i rozbudowa środowiska webowego. Powyższe wymaga zwiększenia funduszy Instytutu, ponieważ przy obecnym poziomie dotacji podmiotowej, skuteczna i dynamiczna realizacja tego projektu nie będzie możliwa.

Warszawa, 14 listopada 2022 r.